

סוגיה יג: מצות אכילה בתשיעי

*

רקע

בגמ' מתחדש שיש מצוה לאכול בתשיעי. נשאלת השאלה האם המצוה מהתורה או מדרבנן, האם היא קשורה ליום הכיפורים או מצוה עצמאית.

מקורות

- א. פא: "ותנא דעצם עצם האי בתשעה לחודש... כאילו התענה תשיעי ועשירי"
- ב. רא"ש סי' כב
- רמב"ם הל' נדרים פ"ג ה"ט, ורדב"ז ד"ה או ערב יום הכפורים
- ג. שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורה קמא סי' טז
- ד. שו"ע סי' רד ומשנה ברורה [בעיקר סק"א]

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורה קמא סימן טז
לידידי האלוף ר' זלמן מפאלצין. על אודות בתו החולנית שכל אוכל מזיק לה וכמה שבועות כל מחיתה מסמי תרופה, ד' ירחם עליה ישלח דברו וירפאה, אם חייבת לאכול בערב יוה"כ.
חלילה וחלילה לה לאכול, ולאשר כותב רו"מ שהיא מלומדה וגם חרידה לדבר אלקים ובקושי תשמע לו, עצתי ליקח שמש או שני שמשים להגיד לה שבא אגרתא ממני לגזור עליה בגזירה חמורה שלא תאכל שום דבר עורף על מה שרגילה בו בכל יום.
ובאמת דין זה שלפנינו אינו צריך בושש, אבל אני נכון בכל נשים הבריות אם חייבות לאכול בערב יוה"כ דאפשר הן פטורות כמו מכל מ"ע שהזמן גרמא, [ועיי' בכ"מ פ"ג מהלכות נדרים דמסתפק אם הך דרשא דכל האוכל ושותה בתשיעי כו' דרשה גמורה, או הוא אסמכתא בעלמא, ובין כך וכך הוא זמן גרמא], או לא, כיון דקרא מפיק לה בלשון בתשעה לחודש בערב וכו' ולומר דהוי כאלו התענה תשיעי ועשירי ממילא כל שמחוייב בתענית עשירי מחוייב לקיים ועניתם כו' לאכול בתשיעי, וצ"ע לעת הפנאי. ידידו עקיבא בן מ"ו הרב ר' משה גינז מא"ש

הסבר הסוגיה

"ועניתם את נפשותיכם בתשעה" – וכי בתשעה מתענין והלא בעשור מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי".
[ברייתא פא:]

הברייתא לומדת מהפסוק [ויקרא כג, לב] "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב", שיש בתשיעי חיוב אכילה ושתיה, וחיוב זה מנוסח בלשון "עינוי" כיוון שהוא שקול לחיוב עינוי.

מהגמ', המביאה דרשה זו כדרשה אלטרנטיבית לדרשה העוסקת בחיוב תוספת ביום הכיפורים, משמע שדרשה זו דרשה גמורה, וחיוב אכילה ושתייה בערב יום הכיפורים מהתורה. כך משמע גם מהרמב"ם [הל' נדרים פ"ג ה"ט, ועיין ברבד"ז המעלה אפשרות שהדרשה מדרבנן ויש לה עיקר מהתורה]. מובן, שהלומד מהפסוק את חיוב תוספת ביום הכיפורים, סובר שאין חיוב מהתורה לאכול בתשיעי.

נחלקן המפרשים ביסוד החיוב:

רש"י כותב: "והכי משמע קרא, ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה". יסוד החיוב להתכונן לעינוי בערב יום הכיפורים.

ב"י [סי' רד"ה תני רב חייא] מפרש, שחיוב עינוי מפאת שלא ניתן לכבד את יום הכיפורים באכילה ושתייה, קבעה התורה לכבד את ערב יום הכיפורים באכילה ושתייה.

בין שני הסברים אלו יש נפקא מינה, לגבי אדם שאינו חייב בעינוי ביום הכיפורים, אם מצות אכילה היא הכנה לעינוי, אין לו חיוב, אבל אם מצות אכילה היא מפאת כבוד היום, אף לו יש חיוב לאכול בתשיעי.

הרמב"ם אינו פוסק דין זה בהלכות שביתת עשור, אלא מביאו בדרך אגב בהלכות נדרים [פ"ג ה"ט]:

"הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום, שהנדרים חלים על דברי מצוה כמו שבארנו, וכן הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו ופגע בו יום זה והרי הוא יום טוב או ערב יום הכפורים הרי זה חייב לצום ואין צריך לומר ראש חדש, פגע בו חנוכה ופורים ידחה נדרו מפני הימים האלו הואיל ואיסור הצום בהם מדברי סופרים הרי הן צריכין חזוק וידחה נדרו מפני גזירת חכמים". כנראה שלדעת הרמב"ם מצות אכילה בתשיעי אינה הלכה בדיני יום הכיפורים, אלא דין עצמאי, שהתורה קבעה שערב יום הכיפורים מהוה מועד.

הרי"ף משמיט דרשה זו במסכתנו ומביאה במסכת ביצה [ח. באלפס] בלבד, אולי גם הוא סובר שחיוב אכילה בערב יום הכיפורים הוא חיוב בפני עצמו, ולכן לא הביאו ביחד עם הלכות יום הכיפורים.

רבי עקיבא איגר [שו"ת סי' טז] מביא נפקא בין ההבנה שחיוב אכילה בערב יום הכיפורים קשור לחיובי יום הכיפורים או מהוה חיוב בפני עצמו. אם חיוב אכילה קשור לדיני יום הכיפורים נשים חייבות בחיוב זה כפי שחייבות בכל מצוות יום הכיפורים, אם חיוב אכילה הוא דין בפני עצמו, הרי הוא מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות ממנה.

סיכום

הפוסקים מסתפקים אם חיוב אכילה בתשיעי הוא דין מהלכות יום הכיפורים או דין בפני עצמו.

הלכה

השו"ע [סי' תרד סע' א] פוסק: "מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה".
הרמ"א מוסיף: "ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום".